

ТЕРІОЛОГІЧНА ШКОЛА-2000:

«ВИЗНАЧЕННЯ КАЖАНІВ ТА ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЇХНІХ СХОВИЩ ЗА ДОПОМОГОЮ УЛЬТРАЗВУКОВИХ ДЕТЕКТОРІВ»

З 1999 року Україна є стороною-учасницею Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATs). Однією з міжнародних програм, прийнятих Секретаріатом Угоди до виконання, став проєкт, запропонований німецькою стороною Угоди: "Bat conservation expert training and data collection in Southeast Europe. A German contribution towards the implementation of EUROBATs transboundary programmes". Згідно з цим проєктом, дев'ять країн південно-східної Європи (до складу яких увійшла і Україна) отримали можливість проведення семінарів, присвячених сучасним методам вивчення і охорони рукокрилих, головним з яких є дистанційне спостереження за допомогою ультразвукових детекторів, і отримати кілька таких приладів у довгострокове користування.

Лідером проєкту став Герман Лімпенс (Нідерланди) — один із найдосвідченіших фахівців нової області знання і роботи з ультразвуковими детекторами. З української сторони семінар організовано і проведено Українським теріологічним товариством та Ніжинським державним педагогічним університетом (НДПУ), яких представляли, відповідно, Український центр охорони кажанів та кафедра зоології і анатомії. Від цих двох колективів до Оргкомітету увійшли: І. Загороднюк (Інститут зоології НАН України), Л. Годлевська (Міжнародний Соломонів університет), О. Вобленко, Б. Кедров та П. Шешурак (НДПУ). Головним координатором семінару виступило Управління біоресурсів Міністерства екології України, яке на семінарі представляв В. Домашлінець. На семінарі був присутнім Пітер Ліна (Нідерланди) — спостерігач від наукового Комітету EUROBATs.

Місцем проведення семінару було обрано біостанцію НДПУ «Ядути», що розташована в таборі «Лісове озеро» поблизу Десни у Борзнянському р-ні Чернігівщини. Саме на березі мальовничого озера ввечері 29 квітня зустрілися 28 теріологів з усіх куточків України, 18 з яких було включено до складу учбової групи. Для участі у семінарі було запрошено колег, що є активними учасниками щорічних теріологічних шкіл і регулярно проводять дослідження кажанів в польових умовах. Основу списку запрошених склали імена колег, що працюють в наукових відділах природно-заповідних територій та на біологічних стаціонарах вищих учбових закладів.

Робочий розклад детекторного семінару складався з трьох основних елементів:

1. Лекційні заняття. Перший день занять майже повністю було присвячено ознайомленню зоологів з детектором та важливими технічними деталями роботи цього приладу. Було розглянуто, як високочастотні сигнали кажанів за допомогою детектора трансформуються в частоти, чутні людським вухом, що й робить можливим акустичне спостереження тварини. Було пояснено важливіші ідентифікаційні параметри, які необхідно розуміти спостерігачу в полі для того, щоб визначити видову належність кажана на відстані. Два наступних днів занять учасники знайомилися з особливостями європейських видів кажанів окремо в зв'язку з особливостями їхньої ехолоційної поведінки та деяких екологічних особливостей, що є основою дистанційного спостереження та ідентифікації тварин. Велику зацікавленість та кількість питань слухачів можна зрозуміти, адже методика роботи з детекторною технікою є новою для українських теріологів. Переваги ж використання методу безсумнівні: протягом короткого часу досвідчений дослідник має можливість отримати значну кількість фактичних даних щодо фауни рукокрилих певної місцевості та їх сховищ; отриманий матеріал суттєво доповнюють дані, що збираються іншими традиційними методами (спостереження тварин у місцях їхніх зимових скупчень, випадкові знахідки). Незамінним цей метод є для дослідження угруповань з переважанням дендрофільних видів.

Особливо варто відзначити майстерність подачі абсолютно нового для аудиторії матеріалу п. Лімпенсом. Переклад лекцій, здійснений Т. Гонтар (Київський національний економічний університет), унеможливив виникнення мовного непорозуміння.

2. Польова практика. Нічні екскурсії було організовано за принципом трансектних спостережень. Кожний учасник мав можливість власноручно перевірити набуті вдень знання і навчитися користуватися детектором в полі. Окрім 7 детекторів на 18 учасників учбової групи, учасники школи мали ще 2 детектори, представлені у користування Центром хіроптерологічної інформації (Краків), 2 приватні «українські» детектори та 2 детектори, привезені для користування нідерландськими колегами.

Кожен учень по праву вважав себе першовідкривачем, адже ультразвуковий ефір місцевості прослуховувався вперше. Результати польової роботи красномовно продемонстрували переваги нових сучасних методів дослідження: якщо для біостанції «Ядути» дотепер припускалась наявність лише одного не точно визначеного виду кажанів, то вже за перший вечір було ідентифіковано 5 видів і визначено показники їхньої відносної чисельності, а загалом за результатами польових спостережень впродовж семінару виявлено 9 видів та велике сховище, де мешкає мішана колонія 3 видів.

3. Обговорення результатів. Результати польових спостережень, що проводились кожної ночі, щоразу обговорювались та перевірялись. Лабораторний аналіз записаних на цифровий диктофон сигналів

кажанів за допомогою портативного комп'ютера віалізував дані попередньої ночі та дозволяв розглянути сонограми і перевірити почуте.

Заключне засідання семінару проведено у вигляді «круглого столу», присвяченого питанням подальшої роботи підготовлених на цьому семінарі експертів та основних засад організації цієї роботи. Нідерландські колеги розповіли про організацію роботи хіроптерологів в Голландії та в Європі загалом. Обговорено питання проведення заходів з охорони кажанів та проблеми популяризації знань про кажанів серед широких верств населення і залучення аматорів до збору нових даних.

Детекторна мережа. Головним результатом семінару стало набуття українськими зоологами практичного досвіду вивчення фауни ошадливими дистанційними методами, її обліку та вивчення її динаміки у просторі й часі. По закінченню семінару в «Ядутах» для України підготовлено 18 експертів, які не тільки вміють користуватись детектором, але й мають досвід розрізнення за їхньою допомогою видів кажанів. Кожний експерт отримав від Оргкомітету касету з еталонними записами голосів кажанів. Складну задачу розподілу 7 детекторів серед 18 підготовленими експертами вирішували члени НКРОК^{*}, враховуючи можливість виконання 3 основних задач – ведення моніторингу, розвиток власних досліджень, поширення знань – та можливості «міграції» детекторів між регіональними осередками. Останні визначено як кістяк детекторної мережі, яка з часом дозволить відтворити загальну картину сучасного стану хіроптерофауни України і забезпечить збір порівняльного матеріалу для подальшого моніторингу.

Координатором мережі виступає Український центр охорони кажанів (УЦОК), що зобов'язується звітувати перед Мінекології України про діяльність мережі шляхом залучення його активу до складу НКРОК і, відповідно, участю у підготовці даних щодо моніторингу кажанів до щорічної Національної доповіді до EUROBATs. Дієвими одиницями Центру визначено 7 регіональних осередків, в кожному з яких в останній день семінару урочисто передано один детектор (перший з названих експертів визначений основним користувачем детектора до кінця поточного року): Поліський осередок – Б. Кедров (Ніжин), С. Гашак (Чорнобиль); Подільсько-Придніпровський – В. Тищенко (Хмельницький-Київ), Н. Ружіленко (Канів), В. Серебряков (Київ-Канів), В. Негода (Київ-Канів); Східний – О. Кондратенко (Луганськ), А. Влащенко (Харків); Прикарпатсько-Волинський – Т. Башта (Львів), Є. Сребродольська (Львів); Південний – І. Поліщук (Асканія-Нова), А. Дулицький (Сімферополь); Закарпатський – В. Покинйчереда (Рахів), В. Жданович (Ужгород); Центральний – І. Загороднюк, Л. Годлевська, І. Ковальова (Київ).

Першочерговою задачею дослідників є закріплення на практиці навичок роботи з детекторами, уточнення видового складу регіональної фауни, набуття досвіду у пошуку місць оселення кажанів, поширення знань. Навесні 2001 р. буде підготовлено звіт про перший рік роботи в Україні детекторної мережі, основними розділами якого стануть звіти регіональних експертів та загальний їх аналіз. За підсумками роботи експертів буде проведено планування роботи мережі на наступний польовий сезон. Розгорнутий звіт про хід підготовки, проведення та результати семінару в «Ядутах» вміщено у бюлетені “Novitates Theriologicae” (N 2, 2000). Там само опубліковано звіт про семінар Г. Лімпенса, поширений також в електронному вигляді серед всіх хіроптерологічних осередків Європи.

Подяки. Від імені всіх учасників широ дякуємо Герману Лімпенсу і Пітеру Ліні та всім тим, хто своєю особистою участю, інформаційною і технічною підтримкою допоміг підготувати і провести семінар на високому рівні: Посольству Королівства Нідерландів в Україні, В. Топачевському, І. Кочерзі, І. Марисовій, В. Домашлинцю за велику організаційну підтримку семінару на всіх етапах його підготовки і проведення. Широ дякуємо студентам природничо-географічного факультету НДПУ за повне забезпечення побутових умов учасників семінару.

І. Загороднюк, Л. Годлевська

* НКРОК – Науково-консультативна рада з охорони кажанів при Мінекології України. Рада включає 6 фахівців, 4 з них були присутні на семінарі в «Ядутах» (В. Домашлінець, І. Загороднюк, В. Покинйчереда, В. Тищенко).